

УДК 342.7:004

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.28>

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Сапарова А.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,**Державний торговельно-економічний університет*

ORCID: 0000-0001-5569-8192

Сапарова А.О. Цифрові права людини в системі конституційних цінностей: теоретико-правові засади.

У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження цифрових прав людини в системі конституційних цінностей сучасної держави. Обґрунтовано, що цифрова трансформація суспільства зумовлює якісні зміни у змісті, способах реалізації та механізмах гарантування прав людини. Встановлено, що цифрові права формуються як інтегративний сегмент системи прав людини на перетині інформаційних, комунікаційних та соціально-технологічних процесів.

Проаналізовано доктринальні підходи до визначення природи цифрових прав, їх співвідношення з інформаційними правами, а також дискусії щодо доцільності розширення каталогу фундаментальних прав. Доведено, що цифрові права не можуть розглядатися виключно як нова самостійна генерація прав, а постають результатом трансформації традиційних конституційних прав у цифровому середовищі.

Особливу увагу приділено концепції цифрового конституціоналізму як сучасній теоретичній парадигмі, що адаптує принципи верховенства права, демократії та поділу влади до умов алгоритмічного управління та глобальних цифрових платформ. Розкрито багаторівневий характер конституціоналізації цифрових прав, який охоплює міжнародні стандарти, судову практику, національні конституційні моделі та розвиток європейських механізмів захисту персональних даних.

Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини, Конституційного суду Туреччини та Конституційного Суду України щодо тлумачення права на доступ до інформації, свободи вираження поглядів і захисту приватності в цифровому середовищі. Досліджено нормативні підходи до закріплення цифрових прав у конституціях окремих держав та їх взаємозв'язок із положеннями Хартії основних прав Європейського Союзу і Загального регламенту про захист даних (GDPR).

Обґрунтовано, що ефективна реалізація цифрових прав потребує поєднання конституційних гарантій із державною політикою цифрової інклюзії, розвитку цифрової грамотності та забезпечення алгоритмічної прозорості. Зроблено висновок, що цифрові права людини є невід'ємною складовою сучасної системи конституційних цінностей і потребують подальшого доктринального осмислення та нормативного вдосконалення в контексті євроінтеграційного розвитку України.

Ключові слова: права людини, цифрові права, конституціоналізм, конституційні цінності, європейська інтеграція, захист персональних даних, приватність.

Saparova A.O. Digital human rights in the system of constitutional values: theoretical and legal foundations.

The article carries out a comprehensive theoretical and legal study of digital human rights in the system of constitutional values of the modern state. It is substantiated that the digital transformation of society leads to qualitative changes in the content, methods of implementation and mechanisms for guaranteeing human rights. It is established that digital rights are formed as an integrative segment of the human rights system at the intersection of information, communication and socio-technological processes.

The doctrinal approaches to determining the nature of digital rights, their relationship with information rights, as well as discussions on the expediency of expanding the catalogue of fundamental rights are analyzed. It is proved that digital rights cannot be considered exclusively as a new independent generation of rights, but are the result of the transformation of traditional constitutional rights in the digital environment.

Particular attention is paid to the concept of digital constitutionalism as a modern theoretical paradigm that adapts the principles of the rule of law, democracy and separation of powers to the conditions of algorithmic governance and global digital platforms. The multi-level nature of the constitutionalization of

digital rights is revealed, which covers international standards, judicial practice, national constitutional models and the development of European mechanisms for the protection of personal data.

The practice of the European Court of Human Rights, the Constitutional Court of Turkey and the Constitutional Court of Ukraine on the interpretation of the right to access to information, freedom of expression and protection of privacy in the digital environment is analyzed. Normative approaches to enshrining digital rights in the constitutions of individual states and their relationship with the provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the General Data Protection Regulation (GDPR) are studied.

It is substantiated that the effective implementation of digital rights requires a combination of constitutional guarantees with a state policy of digital inclusion, the development of digital literacy and ensuring algorithmic transparency. It is concluded that digital human rights are an integral part of the modern system of constitutional values and require further doctrinal understanding and normative improvement in the context of Ukraine's European integration development.

Key words: human rights, digital rights, constitutionalism, constitutional values, European integration, personal data protection, privacy.

Постановка проблеми. Права людини є фундаментальною категорією сучасного правового порядку. У вітчизняній доктрині вони визначаються як визнані світовим співтовариством блага й умови життя, яких особа може домагатися від держави і суспільства, забезпечення яких є реальним в умовах досягнутого людством прогресу [1, с. 231].

Разом із тим стрімка цифровізація суспільних відносин трансформує самі умови реалізації цих прав. Процеси глобалізації та технологічної інтеграції формують нове соціальне середовище, в межах якого більшість комунікацій, економічних операцій, освітніх процесів та адміністративних процедур відбувається у цифровому просторі.

У таких умовах постає питання: чи достатні традиційні конституційні гарантії для захисту людини в цифровому середовищі, чи ж необхідним є формування нової групи – цифрових прав?

Проблема полягає у відсутності єдності підходів до природи цифрових прав, їх місця у системі конституційних цінностей та механізмів їх закріплення і гарантування. Надмірне розширення каталогу прав може призвести до девальвації їх фундаментального характеру [2, с. 160], проте ігнорування нових цифрових викликів створює ризики фактичного обмеження традиційних прав у новому технологічному контексті.

Метою статті є визначення теоретико-правових засад цифрових прав людини, з'ясування їх місця у системі конституційних цінностей та обґрунтування напрямів їх конституціоналізації в умовах цифрової трансформації.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичні засади прав людини розкрито у працях О.В. Петришина [3] та інших вчених. Проблеми трансформації прав людини в умовах глобалізації досліджує Л.Г. Удовика, яка наголошує на зміні форм і змісту їх реалізації [4, с. 603–604]. Питання конституціоналізації цифрових прав розглядає О.О. Тихомиров, який виділяє інтерпретаційний та нормативний формати їх закріплення [2, с. 146]. Концепцію цифрового конституціоналізму розробляє Н. Кушакова-Костицька, підкреслюючи його багаторівневу структуру [5, с. 31]. Зарубіжні дослідники, зокрема Б. Кастерс, порушують питання можливості формування нових фундаментальних прав для цифрової епохи [6, с. 2]. Попри значну кількість досліджень, проблема системного аналізу цифрових прав як складової конституційних цінностей залишається актуальною.

Виклад основного матеріалу. Ідея прав людини, що формувалася протягом століть, є основою сучасного правопорядку [3, с. 455]. Проте цифрова революція змінює соціальну реальність. Як зазначає К. Скіннер, цифрове людство формувалося протягом останніх десятиліть і не виникло миттєво [7, с. 26]. Глобалізація як складний багаторівневий процес інтеграції держав і суспільств зумовлює істотні зміни у конкретних соціумах [4, с. 604]. У таких умовах права людини набувають нових форм і виявів.

Важливо підкреслити, що стандарти прав людини повинні зберігати універсальність незалежно від середовища їх реалізації – офлайн чи онлайн. Фундаментальні права залишаються достатніми для захисту людини в цифровому середовищі.

Так, у вітчизняній доктрині підкреслюється, що поняття «цифрові права» доцільно розглядати не як окрему групу прав людини, а як умовну категорію, що охоплює особливості реалізації та гарантії захисту фундаментальних прав людини в Інтернеті, зокрема свободи вираження поглядів та права на приватність онлайн. Зважаючи на величезну роль, яку відіграє Інтернет у сучасному житті, виокремлення такої категорії допомагає краще систематизувати та вивчати потреби захисту прав людини в онлайн-середовищі, окремі гарантії яких сьогодні розпорошені в рекомендаціях, резолюціях та інших актах міжнародних інституцій. Інші дослідники вважають цифрові права по-

хідними від інформаційних, але не тотожними, і наголошують на необхідності їх виділення в окрему групу. Також цифрові права розуміють і як права громадян на доступ, використання, створення й публікацію цифрових творів, право на вільний доступ до мережі Інтернет (інших комунікаційних мереж) з використанням комп'ютерів та інших електронних пристроїв [8, с. 130].

Б. Кастерс наголошує на необхідності ширшого обговорення того, які нові права повинні мати громадяни у цифрову епоху [6, с. 2]. Водночас існує застереження щодо надмірного розширення каталогу прав [2, с. 160].

Отже, цифрові права доцільно розглядати як інтегративний сегмент системи прав людини, що поєднує інформаційний, технологічний та соціальний виміри. Цифровізація суспільства впливає не лише на зміст прав людини, а й на саму природу конституціоналізму. У сучасному науковому дискурсі формується концепція цифрового конституціоналізму, що спрямована на адаптацію фундаментальних принципів верховенства права, демократії та поділу влади до умов цифрового суспільства.

Н. Кушакова-Костицька визначає цифровий конституціоналізм як багаторівневу модель, що складається з глобального, суспільного та ліберального рівнів, які у своїй взаємодії формують нормативне підґрунтя захисту прав людини в цифрову епоху [5, с. 31].

Такий підхід дозволяє розглядати цифрові права не ізольовано, а в системному зв'язку з еволюцією конституційних цінностей.

Е. Селесто розглядає цифровий конституціоналізм як ідеологію, яка адаптує цінності сучасного конституціоналізму до особливостей цифрового суспільства, виступає за захист основних прав і збереження балансу влади в цифровому суспільстві [9].

Таким чином, цифровий конституціоналізм виступає відповіддю на нові виклики, пов'язані з алгоритмічним управлінням, великими даними, транснаціональним характером цифрових платформ та зміною балансу публічної і приватної влади.

Суттєву роль у формуванні стандартів цифрових прав відіграє практика Європейського суду з прав людини.

У справі «Ahmet Yildirim v. Turkey» Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) визнав, що доступ до Інтернету є невід'ємним компонентом права на доступ до інформації та комунікації, яке вже захищене національними конституціями, і охоплює право кожної особи брати участь в інформаційному суспільстві та зобов'язання держав гарантувати доступ до Інтернету своїм громадянам [10].

Це рішення фактично закріпило розуміння Інтернету як важливого інструменту реалізації фундаментальних прав. ЄСПЛ послідовно застосовує принцип пропорційності при оцінці втручання держави у цифрові комунікації. Такий підхід підтверджує, що традиційні права можуть ефективно захищатися шляхом їх адаптивного тлумачення.

В українському правопорядку конституціоналізація цифрових прав відбувається переважно через інтерпретацію традиційних прав. Конституційний Суд України у рішенні від 22 січня 2020 року наголосив на необхідності дотримання принципу пропорційності при обмеженні права на доступ до інформації [11].

Це рішення має важливе значення для формування стандартів захисту прав у цифровому середовищі. Суд підкреслив, що обмеження прав повинні бути обґрунтованими, необхідними та такими, що не порушують їх сутнісного змісту.

Таким чином, судовою практикою поступово формує конституційні стандарти цифрових прав через тлумачення традиційних прав людини.

При формуванні національної парадигми правового регулювання цифрових прав важливо враховувати досвід інших країн. Цікавий і важливий прецедент пропонує Турецька Республіка, яка демонструє специфічний підхід до конституційного регулювання цифрових прав. Цей підхід формується на перетині європейських стандартів та національних особливостей публічної безпеки. Конституція Туреччини 1982 року не містить прямої згадки про цифрові права, однак гарантує свободу вираження поглядів, право на приватність і таємницю комунікацій (статті 20, 22, 26) [12].

У практиці Конституційного суду Туреччини поступово формується доктрина цифрової пропорційності, відповідно до якої втручання держави у цифрові права допускається лише за умови суворого дотримання принципу необхідності та легітимної мети.

2 жовтня 2014 року Конституційний суд Туреччини скасував поправки до Закону Туреччини про Інтернет №5651, які дозволяли уряду блокувати певні вебсайти без судового рішення з міркувань «національної безпеки, відновлення громадського порядку або запобігання скоєнню злочину» [13].

Цей приклад демонструє, що навіть за відсутності прямого закріплення цифрових прав у тексті конституції їх захист можливий через тлумачення традиційних норм.

Права людини історично формувалися як відповідь на соціальні конфлікти, технологічні зміни та трансформацію влади. Кожна епоха розширювала розуміння людської гідності як фундаментальної конституційної цінності. У цифрову добу змінюється не лише форма реалізації прав, а й сама структура соціальної взаємодії.

Цифрові технології створюють новий простір існування людини – цифрову публічну сферу. Якщо раніше держава була основним суб'єктом потенційного втручання у права людини, то сьогодні значну частину владних повноважень реалізують приватні цифрові корпорації.

У цьому контексті особливої ваги набуває принцип людської гідності як мета-норма конституційного порядку. Цифрові права повинні розглядатися як продовження і конкретизація гарантій людської гідності в умовах алгоритмічного середовища.

Принцип верховенства права є основою сучасного конституціоналізму. Т. Бінгем підкреслює, що втручання у сферу приватності можливе лише за наявності чітких, передбачуваних і пропорційних правових підстав [14, с. 74–75].

У цифровому середовищі принцип верховенства права стикається з новими викликами: непрозорість алгоритмів, автоматизоване прийняття рішень, масове збирання персональних даних, складність юрисдикційного контролю над транснаціональними платформами.

Отже, цифрові права повинні забезпечувати: юридичну визначеність алгоритмічних рішень; можливість оскарження автоматизованих процедур; прозорість обробки персональних даних; ефективні механізми судового захисту. Цифровізація державного управління призводить до використання автоматизованих систем у сферах соціального забезпечення, податкового адміністрування, правопорядку.

Виникає феномен алгоритмічного врядування – прийняття управлінських рішень на основі цифрових систем. Така практика створює ризики: алгоритмічної дискримінації, відсутності належної мотивації рішення, порушення принципу рівності перед законом. Конституційні гарантії мають включати право особи знати логіку автоматизованого рішення та право на людський перегляд. Саме ці стандарти закріплені в Загальному регламенті про захист даних [15].

Свобода вираження поглядів у цифровому середовищі зазнає подвійного впливу: з боку держави (блокування, фільтрація, кібербезпека), з боку приватних платформ (модерація контенту).

Європейський суд з прав людини у своїй практиці послідовно підкреслює, що обмеження свободи слова повинні бути пропорційними та необхідними в демократичному суспільстві.

Водночас цифрові платформи встановлюють власні правила спільнот, що фактично виконують регуляторну функцію. Це ставить питання: чи повинні приватні корпорації нести квазіконституційну відповідальність за дотримання прав людини?

Цифрові права мають і соціально-економічний аспект. Доступ до інтернету стає передумовою реалізації: права на освіту, права на працю, права на підприємницьку діяльність, права на доступ до публічних послуг.

ОЕСР у звіті «Rights in the Digital Age» наголошує, що без доступу до цифрових технологій реалізація більшості прав істотно ускладнюється [16].

Таким чином, цифрові права набувають рис соціальних прав, що потребують позитивних зобов'язань держави.

В Україні інфраструктура правової охорони та захисту цифрових прав формується в контексті євроінтеграційних зусиль. Так, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію з ЄС), передбачено, що одним із напрямів співробітництва є сприяння широкому доступу, поліпшенню безпеки мереж та широкому використанню інформаційно-телекомунікаційних технологій приватними особами, бізнесом та адміністративними органами шляхом розвитку локальних ресурсів Інтернет і впровадження онлайн-послуг, зокрема електронного бізнесу, електронного уряду, електронної охорони здоров'я і електронного навчання [17].

Європейська інтеграція України передбачає імплементацію стандартів ЄС у сфері цифрових прав. Хартія основних прав Європейського Союзу [18] закріплює право на захист персональних даних як самостійне фундаментальне право.

Загальний регламент про захист даних [15] встановлює комплексні гарантії цифрової приватності.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС визначає цифрову трансформацію як один із напрямів співробітництва. Це формує нормативне підґрунтя для модернізації українського законодавства.

Міністерство цифрової трансформації України відіграє ключову роль у формуванні державної політики цифровізації. Основними напрямками цього органу виконавчої влади є: розвиток електронного урядування, підвищення цифрової грамотності, цифрова інклюзія, впровадження електронних сервісів [19].

Подальший розвиток цифрових прав в Україні можливий у таких напрямках: закріплення права на захист персональних даних на конституційному рівні, впровадження стандартів алгоритмічної прозорості, законодавче визначення цифрової ідентичності.

Відсутність доступу до цифрових технологій формує так званий «цифровий розрив», що впливає на реалізацію права на освіту, інформацію та участь у суспільному житті.

Створення у 2019 році Міністерства цифрової трансформації України стало інституційним кроком у напрямі забезпечення цифрових прав громадян.

Таким чином, цифрові права набувають ознак соціальних прав, оскільки їх реалізація залежить від активної ролі держави.

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що правові системи сучасності постали перед фундаментальним викликом – докорінною зміною технологічної парадигми, що виявляє себе у формуванні інфраструктури цифрового світу. Було з'ясовано, що цифровізація вже пронизує собою все людське життя, впливаючи на самовизначення людини, її комунікацію з іншими, форми соціалізації та багато іншого. Стверджено, що масштабування й тотальність цифрових сервісів, платформ, інструментів сягає самого ціннісного і смислового ядра європейської цивілізації – основоположних прав людини.

Обґрунтовано, що фундаментальними питаннями сучасного правознавства є з'ясування того, чи є цифровізація новим буттєвим горизонтом існування людини, якому мають відповідати цілком нові права; чи існуючого реєстру прав людини вистарить, й цифровізація задає лише нові способи здійснення цих прав, а також вимагає нових гарантій і способів їх захисту? Обґрунтовано, що вирішення цього питання можливе в межах концепції цифрового конституціоналізму. Згідно неї, верховенство права так само затребуване й можливе у цифровому суспільстві, як і в аналоговому. Право лишається важливим і можливим. Стверджено, що основоположні права людини повинні зберігати велике аксіологічне значення й в умовах цифрового світу. Підкреслено, що правосуддя набуває першочергового значення для цифровізації традиційних прав людини, надання їм нових цифрових конотацій. Ця теза проілюстрована досвідом конституційного судочинства Туреччини.

В якості основного результату дослідження стверджено, що цифрові права – це нова форма вираження традиційних прав людини. При цьому ця нова форма вимагає нового налаштування балансу між свободою вираження, безпекою та приватністю. Алгоритмічне врядування потребує нових гарантій прозорості та підзвітності.

Україна перебуває на етапі активного формування системи конституційних гарантій цифрових прав у контексті євроінтеграції. Остання й визначає стратегічний напрям розвитку цифрових прав в Україні. Цифрові права є невід'ємною складовою сучасного конституційного правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституційне право: навч. посібник / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.]; за заг. ред. Д. Терлецького; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 584 с.
2. Тихомиров О.О. Права людини: інформаційний вимір: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 304 с. DOI: 10.32782/978-617-8263-30-0.
3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
4. Удовика Л.Г. Права людини в умовах глобалізації. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти т. т.2: Філософія права / ред. кол.: С.І. Максимов (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 603–606.
5. Кушакова-Костицька Н. Вплив цифровізації на конституціоналізм: концептуальні підходи щодо перспектив державного регулювання інформаційного простору. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 29–37. DOI: 10.33270/02252901.4.
6. Bart Custers New digital rights: Imagining additional fundamental rights for the digital era. *Computer Law & Security Review*. Vol. 44. April 2022. P. 1–13. URL: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2021.105636>.
7. Скіннер Кріс Людина цифрова / пер. з англ. Г. Якубовська. Харків : Вид-во «Ранок»: Фабула, 2020. 272 с.
8. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.21>.
9. Celeste E. Digital constitutionalism: a new systematic theorisation. *International Review of Law, Computers & Technology*. 2019. 33(1). P. 76–99. DOI: 10.1080/13600869.2019.1562604.
10. European Court of Human Rights. Case of Ahmet Yildirim v. Turkey (Application no. 3111/10). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-115705%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-115705%22]}).

11. Рішення Конституційного Суду України від 22 січня 2020 року № 1-р(І)/ 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-20/conv/parach_4:pu1:ch_2:zg_1/sp:dark#n14.
12. Constitution of the Republic of Turkey. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF\(2024\)029-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2024)029-e).
13. The Decision of the Constitutional Court of Turkey on Omnibus Bill No. 6552 amending the Law on Regulation of Publications on the Internet and Suppression of Crimes Committed by Means of such Publications, No. 5651 (Internet Law). URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/the-turkish-twitter-case-of-2014>.
14. Бінгем Т. Правовладдя / за ред. С. Головатого. пер. з англ. В. Кастеллі та Д. Шкръоби. Київ: PENGUIN BOOKS, 2024. 212 с.
15. General Data Protection Regulation. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. URL: <https://gdpr.eu/tag/gdpr>.
16. Rights in the digital age challenges and ways forward OECD. Digital Economy Papers. December 2022. № 347. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/rights-in-the-digital-age_d3a850de/deb707a8-en.pdf.
17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
18. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
19. Про затвердження Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 3.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026